

<https://helda.helsinki.fi>

Parken på Stor-Sarvlaks gård

Linden, Leena

2012

Linden , L , Stam , Å & Strandberg-Panelius , C 2012 , ' Parken på Stor-Sarvlaks gård ' ,
Sorbifolia , vol. 43 , nr. 3 , s. 105-116 .

<http://hdl.handle.net/10138/302666>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Parken på Stor-Sarvlaks gård

Leena Lindén, Åsa Stam och Camilla Strandberg-Panelius

Lindén, L., Stam, Å. & Strandberg-Panelius, C. 2012: Parken på Stor-Sarvlaks gård. (The Stor-Sarvlaks manor park). — *Sorbifolia* 43(3): 105–116. ISSN 0359–3568.

Stor-Sarvlaks is an old manor house located on the south coast of Finland, about 80 kilometres east of Helsinki. The history of the estate covers 600 years in the possession of three noble families: Creutz, von Morian and von Born. The main building, a handsome baroque mansion, was completed in 1683, while the surrounding park and gardens were laid out during the 19th century. In the 1930's, a major part of the garden was reshaped following the German formal garden style. The writers report the findings of their inventories in the park and garden of Stor-Sarvlaks in 2011.

Over the past fifty years, the park and gardens have received relatively little maintenance. The main features of the formal front and back gardens remain, as do the long birch avenues towards the roadways north and east of the manor grounds. Even the main items of the 19th century landscape park still persist, though seriously threatened by overgrowth and collapse. A survey of vascular plant species in the maintained park area (approx. four hectares) revealed 167 taxa, of which 25 were trees, 30 shrubs and 112 herbs and grasses. The most noteworthy specimens were the rare silver maples, the imposing larches and other old trees, as well as the amazingly species-rich hedgerows in and around the front garden. The treatise concludes by discussing the infertility of early silver maple plantations in Finland.

Leena Lindén, Institutionen för lantbruksvetenskaper, PB 27, 00014 Helsingfors universitet; leena.linden@helsinki.fi

Åsa Stam, Förvaltarbågen 6B 029, 00790 Helsingfors; asa.stam@helsinki.fi

Camilla Strandberg-Panelius, Nordostpassagen 13 A 1, 00200 Helsingfors; camilla.strandberg-panelius@elisanel.fi

Stor-Sarvlaks är en gammal herrgård, som ligger i f.d. Pernå socken (sedan 2010 är Pernå en kommun del i staden Lovisa) i östra Nyland. De sista privata ägarna, paret Alix och Ernst von Born, testamenterade gården till dess nuvarande innehavare, Svenska litteratursällskapet i Finland, som förvaltar gården till förmån för Svenska kulturfonden. Den ståtliga huvudbyggnaden är bebodd av V. M. von Borns ättlingar

och hela godset är privat område som inte är tillgängligt för allmänheten.

Svenska litteratursällskapet kontaktade under hösten 2010 Helsingfors universitet angående inventering och bevarande av parken på Stor-Sarvlaks. Efter diskussioner formades ett uppdrag så att Åsa Stam, studerande i växtbiologi, tog sig an växtinventeringen av den vårdade delen av parken medan AFM Camilla Strandberg-

Panelius arbetade med en bevarandeplan för hela området. Båda arbetena gjordes under ledning av universitetslektor Leena Lindén vid Helsingfors universitet.

En kort historik

Ägare till det område som idag är Stor-Sarvlaks har noterats redan på 1300-talet (von Törne 1928). Gården har ägts av släkterna Creutz, von Morian och von Born under de senaste 600 åren. Byggandet av Stor-Sarvlaks nuvarande corps de logis påbörjades 1639 och blev klart 1683. Under stora ofreden förstördes corps de logis till stor del. Under lilla ofreden 1742-43 ödelades gården så att den en längre tid fick stå obebyggd. I slutet av 1700-talet utfördes reparationer men först i mitten av 1800-talet började ägarna tillbringa mer tid på Sarvlaks. Översta våningen i corps de logis eldhärjades 1880 av en eldsvåda som uppkommit i östra flygeln. Reparationerna tog flera år i anspråk och även den mer eller mindre förstörda östra flygeln byggdes upp på nytt. På 1900-talet moderniserades byggnaden så att man fick centralvärme och rinnande vatten. På 1930-talet återställdes det gamla säteritaket och byggnaden fick tillbaka en del av sin 1600-tals prägel även om interiören moderniserades.

Den första uppgiften om trädgårdsanläggningar är en triangelformad humlegård från början av 1700-talet (von Törne 1928). Därefter försökte ägarna med större eller mindre framgång anlägga trädgård runt huvudbyggnaden. Från 1760-talet finns det information om att det på Sarvlaks fanns en örtgård, fruktträdgård och ett litet lusthus (Ruoff 2001). I början av 1800-talet började man anlägga en landskapspark runt huvudbyggnaden, men det hela gick långsamt eftersom huset under långa perioder stod obebyggd. Friherre Viktor Magnus von Born skriver i sin gårdshistorik (1898): "Åren 1818-1819 uppgräfdes ån och uppkastades dammen samt såddes

parken deromkring med björkfrö; på slutet af 1850-talet anlades sjelfva parken och uppkastades holmen vid den norra parken, hvilken sistnämnda fullbordades först 1883 och 1884, då äfven lärkträd vester om ån planterades". V. M. von Born övertog gården 1878 av sin far Johan August von Born, som ärvt släktgodset av sin bror. Brodern, Carl Fredrik von Born, tillträdde Sarvlaks år 1851 och var bosatt på gården från 1855 till sin död 1867. Enligt uppgift intresserade sig C. F. von Born för trädgårdsanläggningar, "i hvilka afseenden han på egendomen lämnat varaktiga minnen efter sig", som V. M. von Born (1898) beskriver. Den yngre brodern, friherre och senator J. A. von Born torde också ha varit trädgårdsintresserad eftersom han var medlem i Finska Trädgårdsodlingssällskapet från 1842 (von Born 1898). J. A. von Born hade många höga statliga poster och han bodde på Sarvlaks endast de sista åren av sitt liv. Landskapsparken verkar ha konstruerats bit för bit under Carl, Johan och Viktor von Borns tid.

År 1822 planterades den lövträdssallé (von Born 1898), som ännu idag leder till gården norrifrån. Efter 1850 började man på allvar försköna omgivningen runt huvudbyggnaden närmast i en modifierad engelsk stil. En allé drogs rakt österut från huvudbyggnaden på 1850-talet; vägen uträtades 1872 söder om den gamla så att avståndet till Lovisa blev 150 m kortare (von Born 1898).

Genom att röja i skogsområdena i närheten av huvudbyggnaden skapades 1868-1871 utsiktspunkter där man i nordväst kunde se Pernå kyrktorn, i nordost Lovisa kyrka och i sydväst Sarvlaksträsket (von Born 1898). Också ett nät av gångstigar anlades. I området runt dammen planterades träd av olika slag. På 1870-talet förändrades även den norra sidan framför huvudbyggnaden till en mer romantisk parkartig anläggning med gräsmattor och gångar. Ett orangeri och ett persikohus anlades

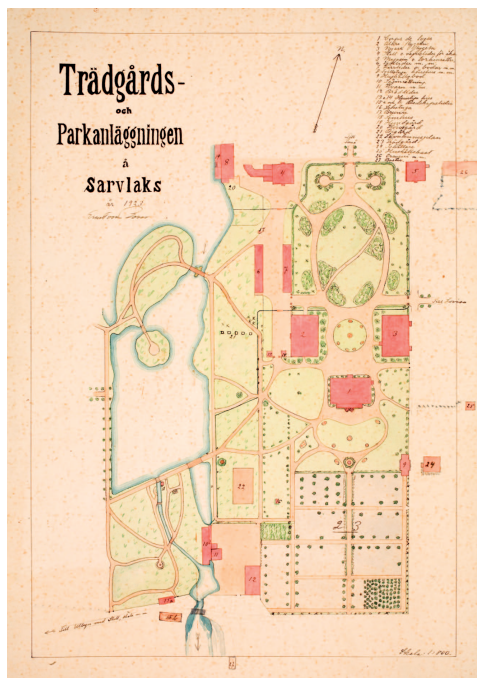

Fig. 1 En planritning av Sarvlaks park och trädgård 1923. Planen är ritad av Ernst von Born och den bevaras i Svenska litteratursällskapets arkiv.

Fig. 1. The plan of Sarvlaks park, made by Ernst von Born in 1923. — From the archives of the Society of Swedish Literature.

på var sin sida om porten från norra allén till gårdsplanen (Sirén 1980). I orangeriet uppbevarades 1879 834 krukväxter (Sirén 1980), som både prydde husets exteriörer och interiörer.

Inventeringarna och bevarandeplanen

Stor-Sarvlaks gård växtkarterades sommaren 2011. Det karterade området, sammanlagt ca 4 ha, inkluderar paradparken i norr, landskapsparken i väster samt den övriga parken och trädgården i söder och öster. Den igenvuxna delen av landskapsparken karterades inte. Växtligheten är dokumenterad i form av två gårdskartor, tre häckkartor, en rabattkarta, fem tabeller (träd, buskar, rabatter, fältskiktets växter samt mossor och lavar) och av en rapport om själva karteringen. Mate-

rialet över karteringen bevaras hos Svenska litteratursällskapet och på Stor-Sarvlaks gård.

Samtidigt med växtkarteringen utarbetades bevarandeplanen, som resulterade i en beskrivning av nuläget inklusive en kort historik samt rekommendationer dels för det konkreta arbetet i parken och dels en uppmaning att göra en komplett skötselplan för parken där man tar i beaktande historiska, kulturella och biologiska aspekter samt även trädgårdskonsten. Uppdragsgivarens önskemål var att använda Ernst von Borns tid som referensperiod för bevarandeplanen. Som utgångspunkt användes ICOMOS rekommendationer för bevarande av historiska trädgårdar (ICOMOS 1982). Parkens nuläge inventerades utgående från Museiverkets guide "Portti puutarhaan" (Hautamäki 2000). Inventeringen finns hos Svenska litteratursällskapet och på Stor-Sarvlaks tillsammans med bevaringsplanen.

Parkens nuläge

Allmänt kan sägas att parken idag är en fint bevarad historisk helhet. Genom att skötseln inte varit för intensiv finns mycket bevarat i parken, vilket gör att det finns möjlighet att med försiktig hand restaurera åtminstone en del av anläggningarna.

Idag kommer man till Sarvlaks från norr och öster via långa björkalléer som skapar ett ståtligt intryck. Norra delen av parken, eller paradparken, var i början av 1900-talet en romantisk anläggning med gräsmattor, buskage och slingrande gångar (fig. 1). Paradparken blev ombyggd

Fig. 2 Flygbild över Sarvlaks daterad 30.7.1935. Bilden bevaras i Svenska litteratursällskapets arkiv.

Fig 2. An aerial view over Sarvlaks manor, dated 30 July, 1935. — From the archives of the Society of Swedish Literature.

1934–1935, under Ernst von Borns tid. Den romantiska parken var arbetsdryg och inom trädgårdskonsten började de romantiska parkerna ge vika för raka linjer och klippta häckar. Så även på Sarvlaks där Paul Olsson 1932 gjorde en plan för parken, som till stor del förverkligades (fig. 2). Idag domineras paradparken av parallella hagtornshäckar och fyra förvuxna tujor runt fontänen. Enligt uppgift av Aarno Saarinen, som arbetade i parken på 1940-talet, var häckarna då berberis (antaqligen *Berberis thunbergii*).

Ett annat dominerande element är häckarna runt flygelbyggnaderna, som uppvisar en stor variation av arter (fig. 3). På bilder från 1940- och 1950-talet och även så sent som 1979 kan man se, att häckarna hållits jämna och låga medan de idag är relativt hög- och vildvuxna. I Paul

Olssons plan fanns det perenna rabatter framför huvudbyggnaden samt framför flygelbyggnaderna, men dessa finns inte kvar idag bortsett från en smal anläggning allra närmast husgrunden med astilbe (*Astilbe* sp.) och hasselört (*Asarum europaeum*).

Landskapsparken med flera stora träd sträcker sig väster om huvudbyggnaden och ner mot den igenvuxna dammen. Under första hälften av 1900-talet har denna del varit betydligt större än vad den är idag och nått till andra sidan av dammen där det funnits stigar runt dammen och ut på den liten holme som formats där (fig. 1). Från huvudbyggnaden västerut närmare dammen fanns på Ernst von Borns tid två stora perennrabatter med stenläggning framför (fig. 4) som idag endast kan skönjas som upphöjningar i gräsmattan.

Fig. 3 Den artrika häcken kring östra flygelbyggnaden. — Foto Leena Lindén.

Fig 3. The hedgerow that surrounds the eastern wing building consists of many species. — Photo by Leena Lindén.

Den gamla landskapsparken är idag helt vildvuxen på västra sidan om dammen. Denna del kännetecknas av gamla träd, bland annat lind, lärk, gran, ask och ek. Gömd bland sly och andra träd står även en silverlönnallé. En utsiktsaxel sträcker sig västerut från huvudbyggnaden över dammen och vidare längs en f.d. björkallé (fig. 4) som nästan försvunnit men där öppningen fortfarande finns kvar och där några träd ännu återstår. Björkallén ledde upp mot den s.k. jaktparken, som sträckte sig till Sarvlaksträsket. Tidigare har det varit trädfrött på båda sidor om allén men idag har åkrarna beskogsats och gran- samt tallskog växer på bägge sidor om den gamla allén. Silverlönnarna och de andra gamla träden står idag i tämligen kraftig skugga på grund av skogsplanteringar. Gamla stigar och brofästen kan ännu urskiljas i området.

Landskapsparken fortsätter mot sydväst och övergår söder om huset i en öppen gräsplan, som haft en rabatt med sommarblommor med kalkstensgångar på bägge sidor under Ernst von Borns tid (fig. 5). Rabatten har avslutats vid en lövsal eller berså, som syns redan på gårdsplanen från 1898 (von Born 1898), men som huggits ner på 2000-talet. På bilder (t. ex. Ruoff 2001) kan man se att lövsalen i slutskedet till stor del bestod av yngre lönnar. På gam-

Fig. 4 Utsikt från huvudbyggnaden mot dammen och landskapsparken på 1940-talet. Bilden bevaras i Svenska litteratursällskapets arkiv.

Fig 4. This view opened from the main building to the pond and the landscape park in the 1940's. — From the archives of the Society of Swedish Literature.

Fig. 5 Gräsplanen och lövsalen söder om huvudbyggnaden på 1940-talet. I bakgrunden skymtar nyttoträdgården. Bilden bevaras i Svenska litteratursällskapets arkiv.

Fig. 5. The green and ornamental arbour located south of the main building in the 1940's. — From the archives of the Society of Swedish Literature.

la fotografier syns det betydligt äldre askar och almar mellan dessa yngre lönnar. Elsa von Born (1931) har skildrat sitt barndoms Sarvlaks under 1800-talets sista decennier i boken "Nio syskon på landet", där det hänvisas till en lindberså, som antagligen var den försvunna lövsalen. Idag är platsen helt öppen och täckt av grus. Under gruset finns ändå rötter och stubbar kvar, vilket möjliggör en noggrannare undersökning av vilka trädslag som funnits i lövsalen.

Lövsalen avslutar parken och därefter sträcker sig idag en stor gräsmatta där det tidigare var en nyttoträdgård. Vid förra sekelskiftet var mittgången i trädgården tätt omramad av syrener medan sidogångarna kantades av äppelträdsrader (von Born 1931). Samma struktur syntes vara kvar 1923 (fig. 1). I Sarvlaks arkiv finns bevarat bilder och detaljerade planer av trädgår-

den på 1930- och 1940-talet. Trädgården har varit omgärdad av ett staket som ännu delvis fanns kvar i början av sommaren 2011 men som sedan togs bort.

Växtligheten

Det mest intressanta i Sarvlaksparken är silverlönnarna, lärkträden och andra gamla träd samt de mycket artrika häckarna. Häckarnas stora artmängd härstammar antagligen från tidigare trädgårdsanläggningar runt gårdsplanen. Varje del av parken har sina egna danare, både inom träd- och buskarter. På den karterade arealen växer sammanlagt 25 träd- och 30 buskarter (tabell 1).

Av fältskiktets växter bestämdes 102 olika arter och dessutom 10 släkten hos vilka artbestämningen är svår (t. ex. *Ta-*

raxacum och *Alchemilla*). Troligtvis är totalmängden av taxa ännu större; flera besök på gården under en längre period hade gett ett mera fullständigt resultat. Av fältskiktets växter kan nämnas gullviva (*Primula veris*), stor nunneört (*Corydalis solida*) och vitsippa (*Anemone nemorosa*), som täcker en stor del av landskapsparken i väster på våren och bör bevaras. De flesta av växterna var typiska gårds- och vägkantsväxter, till exempel brännässla (*Urtica dioica*), ängsgröe (*Poa pratensis*) samt trampörter (*Polygonum*). Bland lavar kan nämnas mjölig brosklav (*Ramalina farinacea*), vanlig brosklav (*R. fraxinea*) samt rosettbrosklav (*R. fastigiata*), som är typiska på gamla herrgårdar (Rikkinen 2008). Sammanlagt bestämdes 9 moss- och 12 lavararter och ännu flera kunde säkert hittas.

Paradparken i norr omringas av en häck med flera olika arter, till exempel sibirisk ärtbuske (*Caragana arborescens*), degbär (*Ribes alpinum*), ek (*Quercus robur*), häggmispel (*Amelanchier spicata*), syren (*Syringa vulgaris*), häckhagtorn (*Crataegus grayana*), rysk kornell (*Cornus alba* subsp. *alba*), rönnspirea (*Sorbaria sorbifolia*) och till och med någon enstaka ros (*Rosa* Francofurtana-gruppen). Arterna växer utan någon ordning, huller om buller och utan något mönster; i östra häcken byts arten ofta (med en halv meters intervaller) och i den västra växer samma art på lite längre sträckor. I norr vid huvudingången växer för det mesta hagtorn.

Ett annat intressant och artrikt område är häckarna kring Östra och Västra flygeln (fig. 3). Där finns arter som syren, parklind (*Tilia × vulgaris*), doftschersmin (*Philadelphus coronarius*), parkolvon (*Viburnum lantana*), snöbär (*Symphoricarpos albus*), häggmispel, spirea-arter, rysk kornell, alm (*Ulmus glabra*) och enstaka lönnar (*Acer platanoides*) och ekar. Inte heller i dessa häckar råder någon ordning, till och med häckarna kring var sin byggnad består för det mesta av olika arter och är därmed inte

identiska. Det enda som kan tänkas förena dem är arternas vita blommfärg.

Det går även fyra häckrader i mitten av paradparken men de består för det mesta av hagtorn. Några lönnar, ekar och svarta vinbär (*Ribes nigrum*) har spridit sig dit troligtvis med hjälp av fåglar. De yttersta häckraderna i mitten övergår till ganska stora lindhäckar som leder till huvudingången. De består av både park- och bohuslind (*Tilia platyphyllos*).

I lindhäcken växer fyra parklindar. I mitten av paradparken växer inte träd men både till väster och öster av parken växer flera olika trädarter. De mest intressanta är de fem silverlönnarna (*Acer saccharinum*, fig. 6) bland den artrika häcken till öster. Ytterligare växer det lönn, parklind, ask (*Fraxinus excelsior*) och silverpil (*Salix alba* var. *sericea* 'Sibirica') i östra delen av paradparken. Paradparkens västra del är mindre skött och där har flera olika buskarter spridit sig; bland annat rysk kornell samt olika spirea-arter. Träden består av stora pichtagranar (*Abies sibirica*), askar, lönnar, ekar, hägg (*Prunus padus*), vårtbjörk (*Betula pendula*), både park- och skogslindar (*Tilia cordata*), jolster (*Salix pentandra*), sälg (*Salix caprea*) samt av en silverpil.

I landskapsparken i väster växer det några enstaka buskar som sibirisk ärtbuske, alpros (*Rhododendron* sp.), mahonia (*Mahonia aquifolium*), hassel (*Corylus avellana*), häckhagtorn samt rosor vid huvudbyggnaden (bland annat vresros *Rosa rugosa* samt midsommarros *Rosa spinosissima* 'Plena'). Dessutom planterades på gräsmattan under sommaren 2011 fyra buskmagnolior (*Magnolia sieboldii*) samt sju polyantarosor (som visserligen inom kort flyttas eller tas bort helt och hållet). Karaktärsbyggare i detta område är flera stora europeiska lärkar (*Larix decidua*). Där växer även ståtliga pichtagranar samt cembratallar (*Pinus cembra* subsp. *sibirica*), glas- och vårtbjörkar och en speciell

Fig. 6. Fyra av silverlönnarna bland häcken vid paradparkens östra del, maj 2011. Till höger syns en ask samt två parklindar. — Foto Åsa Stam.

Fig. 6. Four of the silver maples (*Acer saccharinum*) by the hedgerow on the eastern part of the park. On the right, an ash (*Fraxinus excelsior*) and two lindens (*T. × vulgaris*). — Photo by Åsa Stam.

lind, sannolikt glanslind (*Tilia* cf. *× euchlorra*). De flesta träden i området är stora och gamla. Av mindre träd växer där rönn (*Sorbus aucuparia*), häggmispel, lönn, ask och en gran (*Picea abies*). Området begränsas av den lundartade, icke skötta parkdelen samt av den igenvuxna dammen i väster.

I den gamla nyttoträdgården, söder om den försvunna lövsalen, finns nu två parallela rabatter med omkring 20 perennarter samt ett stort trädgårdsland. Där växer även vinbärsbuskar (*Ribes nigrum* och *R. rubrum* coll.) och rabarber (*Rheum rhubarbarum*). Häcken runt denna del av gården består av en kort granhäck i öster som övergår till en häck av norrlandssyren (*Syringa × henryi*). I söder består häcken av

ungersk syren (*Syringa josikaea*). I väster övergår området till en lundartad parkdel.

I häcken runt området söder om huvudbyggnaden växer många fullvuxna träd, en del av dem gamla och murkna. De flesta är skogslind, lönn, ask och ek. På gräsmattan växer ytterligare några gamla ekar, hägg, askar, glasbjörkar (*Betula pubescens*) samt en sibirisk cembratall. Dessutom har två äppelträd (*Malus* sp.) planterats nära vinbärsbuskarna sommaren 2011. Vid huvudbyggnadens väggar finns nejlikrosor (*Rosa* 'Pink Grootendorst') samt syren. Bredvid perennrabatten, på södra sidan av den förra lövsalen växer stora rosenbuskar (*Rosa* sp.). På samma sida men till öster har det nyligen planterats ett äppelträd och en ask.

Silverlönarna på Stor-Sarvlaks

Paradparkens silverlönnar var fullvuxna träd redan på 30-talet då parken förnyades (fig. 2). Träden syns också på ett fotografi från adertonhundratalets slut (von Born 1898); de har antagligen planterats senast på 1870-talet vid en omläggning av gårdsplanerna. Paradparkens silverlönnar är jämnstora, ungefär 23–24 meter höga. Det sydligaste av träden var 202 cm i omkrets vid brösthöjd i november 2011.

Silverlönnallén i den vildvuxna landskapsparken är tydligt markerad i en planritning gjord vid sekelskiftet 1900 (von Born 1898) samt i Ernst von Borns plan från 1923 (fig. 1). Allén (fig. 7) består av

flera trädarter. Hösten 2011 hade den västra trädraden åtta silverlönnar, två askar och en ek. På den östra sidan intill dammen var det i allt 13 lönnar, av vilka en var vanlig lönn. De övriga träden i raden antogs vid inventeringen vara silverlönnar. En närmare granskning i början av november 2011 tydde på att två eller tre träd i den östra raden möjligen är rödlönnar (*Acer rubrum*). Artbestämningen bör bekräftas vid blomningstiden.

Alléns silverlönnar är olika stora: den minsta är ungefär 16 m hög och den största approximerades till 25 m. Höjdmätningen i den täta skogen var knepigt, så måtten är ungefärliga. Stamomkretsen vid brösthöjd varierade från 125 till 221 cm. Ett par lön-

Fig. 7. Den gamla silverlönnallén i landskapsparken, maj 2011. Foto Camilla Strandberg-Panelius.

Fig. 7. The old alley of silver maples in the landscape park, May 2011. — Photo by Camilla Strandberg-Panelius.

nar i allén var nästan fallfärdiga och alla var i dåligt skick jämfört med träden i paradparken.

Silverlönns har planterats mycket litet i Finland, även om arten tycks trivas bra i den södra delen av landet (Cajander 1917, Hämet-Ahti 1982). Arten introducerades i Finland av Pehr Kalm, som hade frön med sig från sin berömda resa till Amerika 1751 (Hjelt 1896). Kalm odlade silverlönns i Åbo och nämnde den bland de amerikanska växter som trivs bra i Finland i sina redogörelser för manufakturkontoret (Hjelt 1896). Efter Kalms tid har silverlönns odlats i Åbotrakten åtminstone på Storgård i Pikis (Böcker 1836). Cajander (1917) nämner även planteringar av silverlönns i Helsingfors, på Hitå gård i Sibbo, vid Väaksy kanal i Asikkala, i Lojo och i Sordavala. Den mäktigaste silverlönnsen i Finland torde växa i parken vid domkyrkan i Tammerfors: höjd 18 m och omkrets vid stambasen 413 cm (Karhu 1995). Trädet lär höra till den ursprungliga vegetationen från åren 1910–1912 då parken anlades (Järventausta 1980).

Den gamla allén på Stor-Sarvlaks, dominerad av silverlönns, är enastående, kanske rentav den enda i Finland. I Runsala folkparks lindalléer, som planterades på 1860-talet, har det funnits tolv silverlönns bland lindarna (Rainio 1979). Mikola (1979) och Rainio (1980) föreslår att silverlönnsarna på Runsala och de ungefär lika gamla träden i Hitå gårds park kunde vara fröavkomlingar från Kalms silverlönns. Numera finns bara två av lönnsarna på Runsala kvar; den ena en riktig jätte (28 m och 315 cm om år 1979) och den andra betydligt yngre med flera sidoskott, troligen vuxna från basskott av det ursprungliga trädet. Julstormen 2011 skadade den stora lönnsen svårt: dess mäktiga stam bröts vid ungefär 5 meters höjd.

På Stor-Sarvlaks hade silverlönnsarna ingen frukt år 2011 och inga fröplantor upptäcktes heller under inventeringen. Enligt Mikola (1979) har det aldrig upptäckts

frukt eller fröplantor hos silverlönnsarna i Hitå eller på Runsala, fast träden har blommat rikligt varje år. Mikola (1979) och Rainio (1980) föreslår, att träden kanske är för nära besläktade om de härstammar från Kalms silverlönns, för att kunna sätta frö. Det kan vara möjligt att alla insamlade frön härstammade från ett och samma träd, vilket skulle betyda att alla plantor är syskon sinsemellan.

Silverlönns förekommer naturligt i östra Nordamerika från Quebec till norra Florida, och når i väster till Minnesota, Kansas och Oklahoma. I naturen påträffas den vanligtvis på fuktiga ställen i dalbottnar och längs med flodstränder. Silverlönnsen blommar tidigt på våren och pollineras av vinden. Trädividerna kan vara en- eller tvåkönade: han- och honblommorna sitter antingen på en och samma eller på var sin planta (de Jong 1976, Sakai & Oden 1983). Både han- och honblommorna har vanligen kvar reducerade fertila delar av det motsatta könet, vilket betyder att blommorna är funktionellt enkönade (de Jong 1976). Enligt de Jong (1976) kan könet på blommorna bestämmas genom att ståndarsträngarna är långa och vita hos blommor med hanfunktion medan märkena är klarröda hos honblommor.

de Jong (1976) studerade blomning och könsbestämning av silverlönns under sju år i Wageningen, Nederländerna. Han konstaterade att hos bisexuella plantor sitter hanblommorna huvudsakligen i övre delen och honblommorna i nedre delen av kronan. De hanplantor, som undersöktes, bar enbart hanblommor. Däremot förändrades en del av honplantorna till bisexuella och tillbaka till honplantor under forskningsperioden. Största delen av blommorna på bisexuella plantor var nästan alltid honblommor, och med stigande ålder tenderade bisexuella plantor bli helt honliga. De undersökta träden satte frukt under bara två av de sju undersökningsåren.

Tabell 1. Vedartade växter i den inventerade delen av parken och trädgården.

Barrträd

Vetenskapligt namn	Svenskt namn
<i>Abies sibirica</i>	pichtagran
<i>Larix decidua</i>	europaisk lärk
<i>Larix</i> sp.	lärk
<i>Picea abies</i>	gran
<i>Pinus cembra</i> ssp. <i>sibirica</i>	sibirisk cembratal
<i>Thuja occidentalis</i>	tuja

Lövträd

Vetenskapligt namn	svenskt namn
<i>Acer platanoides</i>	lön
<i>Acer saccharinum</i>	silverlön
<i>Betula pendula</i>	vårtbjörk
<i>Betula pendula</i> 'Dalecarlica'	ornäsbjörk
<i>Betula pubescens</i>	glasbjörk
<i>Fraxinus excelsior</i>	ask
<i>Malus</i> sp.	äppelträd
<i>Prunus padus</i>	hagg
<i>Quercus robur</i>	ek
<i>Salix alba</i> var. <i>sericea</i> 'Sibirica'	silverpil
<i>Salix caprea</i>	säl
<i>Salix pentandra</i>	jolster
<i>Sorbus aucuparia</i>	rön
<i>Tilia cordata</i>	skogslind
<i>Tilia</i> × <i>euchlora</i>	glanslind
<i>Tilia</i> × <i>vulgaris</i>	parklind
<i>Ulmus glabra</i>	skogsalm

Buskar

Vetenskapligt namn	Svenskt namn
<i>Acer tataricum</i>	rysk lön
<i>Amelanchier spicata</i>	häggmispel
<i>Caragana arborescens</i>	sibirisk ärtbuske
<i>Cornus alba</i> ssp. <i>alba</i>	rysk kornell
<i>Crataegus grayana</i>	häckhagtorn
<i>Magnolia sieboldii</i>	buskmagnolia
<i>Mahonia aquifolium</i>	mahonia
<i>Philadelphus coronarius</i>	doftschersmin
<i>Rhododendron</i> sp.	alpros
<i>Ribes alpinum</i>	degbar
<i>Ribes nigrum</i>	svarta vinbär
<i>Ribes rubrum</i> coll.	trädgårdsvinbär
<i>Rosa</i> 'Aicha'	modern buskros
<i>Rosa</i> Alba-gruppen	jungfruros
<i>Rosa</i> Francofurtana-gruppen	kyrkogårdsros
<i>Rosa</i> 'Pink Grootendorst'	nejlikros
<i>Rosa spinosissima</i> 'Plena'	midssommarros
<i>Rosa rugosa</i>	vresros
<i>Rosa</i> sp.	rosarter
<i>Sorbaria sorbifolia</i>	rönnspirea
<i>Spiraea salicifolia</i>	häckspirea
<i>Spiraea</i> sp.	spirea
<i>Spiraea</i> × <i>rosalba</i>	torpspirea
<i>Symphoricarpos albus</i>	snöbär
<i>Syringa josikea</i>	ungersk syren
<i>Syringa vulgaris</i>	syren
<i>Syringa</i> × <i>henryi</i>	norrandssyren
<i>Tilia platyphyllos</i>	bohuslind
<i>Viburnum lantana</i>	parkolvon

Enligt Sakai & Oden (1983) är bisexuella silverlönplantor kapabla till självbefruktning i naturliga bestånd i Michigan och de Jong (1976) rapporterar om isolerade silverlönplantor i Wagingen som har satt rikligt med frukt. Följaktligen verkar det vara osannolikt att finska silverlönar är helt sterila på grund av för nära släktskap, även om detta, tillsammans med den ytterst lilla populationstorleken självklart försämrar chanserna för frösättning. I stället kan man anta att i silverlöngrupperna på Runsala, i Hitå och på Sarvlaks har alla

träd varit av samma kön. Könbestämningen hos släktet *Acer* verkar vara delvis beroende på miljöfaktorer (Nanami et al. 2004) – kanske alla silverlönar blir honliga eller hanliga i vårt nordiska klimat? Dessutom skall observationen av de Jong (1976), att bisexuella individer övergår till honliga med åldern, tas i beaktande.

Andra potentiella förklaringar kan vara att ljus- eller temperatursförhållandena hos oss påverkar blomknopparnas utveckling eller kanske själva befruktningen så att frösättningen inte lyckas.

Han- och honblommorna kan t.ex. slå ut vid olika tider vilket gör att pollineringen förhindras. Bean (1980) konstaterar att silverlönnen sällan sätter rikligt med frö i Storbritannien, och föreslår att detta kan bero på ogynnsamma väderförhållanden under den mycket tidiga blomningen. I princip skulle en förklaring kunna vara att de icke fröbildande finska träden är av samma, enkönade namnsort, vilket inte verkar sannolikt. Sorten 'Wieri', den enda som Suomen puu- ja pensaskasvio (Hämet-Ahti et al. 1992) nämner, upptäcktes först år 1873 (Krüssmann 1984). Bland de av Krüssmann (1984) uppräknade 32 silverlönnsorterna finns tre ('Curvatum', 'Macrophyllum' och 'Palmatum'), hos vilka bladkännetecken och introduktionsår stämmer någorlunda med träden på Sarvlaks. Trots det, med tanke på trädens tidiga planteringstidpunkt, verkar plantering av vegetativt förökade sorter inte särdeles troligt.

Tack

Svenska litteratursällskapet tackas för tillgången till arkivmaterial, främst fotografier från Sarvlaks. Ett hjärtligt tack riktas till Marina Bergenheim-Ahlqvist, som vänligen stått till förfogande under besöken på gården. Tack även till Aarno Saarinen för en lärörlik promenad i parken med många anekdoter om svunna tider samt till Arno Kasvi och Aki Männistö, som hjälpsamt uppdaterade den nuvarande situationen av Runsala folkparkens silverlönner. Antti Autio tackas för upptäckten av rödlönnerna i landskapsparken och Satu Tegel för artbestämningen av kyrkogårdsrosen.

Litteratur

- Bean, W. 1980: Trees and shrubs hardy in the British Isles. Vol. 1. 8th rev. ed. — 845 s. John Murray, London.
- Born, E. von 1931: Nio syskon på landet. — 162 s. Söderström & Co. Förlagsaktiebolag, Helsingfors.
- Born, V. von 1898: Beskrifning och historia om Sarvlaks egendom i Perno socken. 2. tillökta uppl. — 212 s. J. Simelii arfvingars boktryckeri a.b., Helsingfors.
- Böcker, C. 1836: Om trädplanteringar och fruktträns odling i Finland. — Åbo Tidningar 6.2.1836, nr. 10, s. 1-3.
- Cajander, A. 1917: Metsänhoidon perusteet 2. Suomen dendrologian pääpiirteet. — 652 s. Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo.
- Hautamäki, R. 2000: Portti puutarhaan. Historiallisten puutarhojen inventointipäiväkirja. — Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 21: 1-76.
- Hjelt, O. 1896: Naturalhistoriens studium vid Åbo universitet. — Skrifter utgivna af Svenska Litteratursällskapet i Finland 32: 1-446.
- Hämet-Ahti, L. 1982: Suomen viljelty vaahteralajisto. — Sorbifolia 13: 65-80.
- Hämet-Ahti, L., Palmén, A., Alanko, P. & Tigerstedt, P. M. A. 1992: Suomen puu- ja pensaskasvio. — 373 s. Dendrologian Seura – Dendrologiska Sällskapet r.y., Helsinki. (Publ. Finnish. Dendrol. Soc. 6: 1-373.)
- ICOMOS 1982: Florens-deklarationen. — WWW-dokument: <www.icomos.se/pdf/Florensdeklarationen_1982.pdf>
- de Jong, P. 1976: Flowering and sex expression in *Acer L.* A biosystematic study. — Mededelingen Landbouwhogeschool Wageningen 76(2): 1-201.
- Järventausta, K. 1980: Tampereen koristepeusta ja -pensaista ja niiden menestymisestä. — Dendrologian Seuran Tiedotuksia 11: 66-75.
- Karhu, N. 1995: Vihreät jättiläiset, Suomen paksuimmat puut. — 221 s. Dendrologian Seura – Dendrologiska Sällskapet r.y., Helsinki. (Publ. Finnish. Dendrol. Soc. 1: 1-221.)
- Krüssmann, G. 1984: Manual of cultivated broad-leaved trees & shrubs. Vol. 1, A-D. — 448 s. B T Batsford, London.
- Mikola, J. 1979: Pietari Kalmin työn jälkiä? – Dendrologian Seuran Tiedotuksia 10: 162-163.
- Nanami, S., Kawaguchi, H. & Yamakura, T. 2004: Sex change towards female in dying *Acer rufinerve* trees. — Annals of Botany 93: 733-740.
- Rainio, R. 1979: Ulkomaalaiset tammien joukossa. — s. 45-52. Teoksessa: Kallio, P. (toim.), Ruissalo, luontoa ja kulttuuria. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Rainio, R. 1980: Hopeavaahtera (*Acer saccharinum*) – arvokas mutta aliarvostettu lehtipuulaji. Dendrologian Seuran Tiedotuksia 11: 32-33.
- Rikkinen, J. 2008: Jäkälät ja sammalet Suomen luonnossa. — 208 s. Otava, Helsinki.
- Ruoff, E. 2001: Vanhoja suomalaisia puutarhoja. — 238 s. Otava, Helsinki.
- Sakai, A. & Oden, N. 1983: Spatial pattern of sex expression in silver maple (*Acer saccharinum* L.): Morisita's index and spatial autocorrelation. — The American naturalist 122: 489-508.
- Sirén, O. 1980: Sarvlaks. Gårdshushållningen och gårdssamhället från 1600-talet till 1900-talet. — 319 s. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 488.
- Törne, P. von 1928: Sarvlaks. — I: Nikander, G. m.fl. (red.), Herrgårdar i Finland. Nyland, 1: 1-20. Söderström, Helsingfors.